

системи. Зв'язки між об'єктами і системою є суттєвими основами виникнення, існування та розвитку об'єкта і системи в цілому. Практичне значення системного аналізу полягає в тому, що він є методологією і практикою цілеспрямованого перетворення як самої людини, так і навколишнього світу.

Методологічною основою міждисциплінарності і системності педагогічної, психологічної та медичної підготовки дефектологів у вищих навчальних закладах виступають закони діалектичної логіки, теорія пізнання (гносеологія), аксіологічний підхід, системний (цілісний) і діяльнісний підходи. Виходячи з даних методологічних засад пропонуємо визначити системність педагогічної, психологічної та медичної підготовки дефектологів у вищих педагогічних навчальних закладах як інтегративну комплексну систему педагогічного впливу на процеси оволодіння професійними знаннями і вміннями, формування професійної компетентності та професійного становлення, що відбивається на здатності особистості до відтворення системних психолого-педагогічних та медичних знань та самовдосконалення у професійній діяльності. З позицій системного підходу пропонуємо організацію змістового наповнення системної професійної підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів, яка передбачає максимальне використання міжпредметних зв'язків, урахування специфічних особливостей тієї чи іншої дисципліни, одного чи іншого блоку дисциплін.

Отже, системність педагогічної, психологічної та медичної підготовки вчителя-логопеда є основою і системоутворюючою ланкою у системі формування професійних знань та умінь. Із запровадженням модульної технології навчання та ступеневої підготовки вчителів-логопедів виникла потреба у внесенні відповідних змін та коректив у зміст навчальних дисциплін професійно-орієнтованого циклу, як основи ефективності формування професійної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: учеб.-метод.пособие /Сергей Иванович Архангельский. – М.: Высш.школа, 1980.- 368 с.
2. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник [для студ. вищ.нав.закл.] / А.М. Алексюк. – К.:Либідь, 1998. – 560 с.
3. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров], – [3-е изд.] – М.: Советская Энциклопедия, 1974. – Т.18. – 1974. – 632 с.
4. Гончаренко. Український педагогічний словник. /С.Гончаренко. — К., 1997.- С. 331
5. Кузьмина Н.В. Понятие «педагогическая система» и критерии ее оценки // Методы системного педагогического исследования / под ред Н.В. Кузьминой. – Л., 1980.- 150с.
6. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания: опыт педагогической антропологии. / К. Д. Ушинский– М.: ФАИР-Пресс: Гранд, 2004. – 575 с.
7. Философский словарь / [ред. И.Т. Фролов]. – [5-е изд.] – М.: Политиздат, 1987.- 590 с.

УДК 376-056.264.016:81+151.922.76-056.264:616.2

ЗМІСТ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛОГОПЕДА І ПСИХОЛОГА ПРИ ПОДОЛАННІ ДИСГРАФІЇ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Пінчук Ю.В.

У статті порушується питання змісту та напрямків спільної роботи логопеда і психолога з подолання порушень письма у школярів з дисграфією, описуються умови спільної діяльності зазначених фахівців.

В статье затрагивается вопрос содержания и направленней совместной работы логопеда и психолога по преодолению нарушений письма у школьников с дисграфией, описываются условия совместной деятельности указанных специалистов.

The article deals with the content and areas of joint work of psychologist and speech therapist to overcome disorders writing in elementary school pupils, describes the conditions of joint activities of these specialists.

Ключові терміни: спільна діяльність логопеда і психолога, подолання дисграфії в учнів молодших класів загальноосвітньої школи.

Ключевые слова: совместная деятельность логопеда и психолога, преодоление дисграфии у учащихся младших классов общеобразовательной школы.

Key words: the joint activities of psychologist and speech therapist to overcome disorders writing in elementary school pupils.

Проблема порушень писемного мовлення в учнів є однією з найскладніших та найактуальніших для шкільного навчання. Повноцінне оволодіння письмом на початковому етапі навчання є необхідною передумовою для успішного засвоєння шкільної програми, формування особистості дитини та її соціальної адаптації.

Оволодіння писемною діяльністю відбувається на основі взаємодії вищих психічних функцій, які забезпечують необхідні для реалізації письма процеси звукорозрізнення, актуалізації образів буквених знаків і перекодування їх в систему рухів руки (М.Бернштейн, О.М.Корнєв, О.Р.Лурія, Л.С.Цвєткова та ін.) Дослідження

О.М.Гопіченко, О.М.Корньєва, Р.І.Лалаєвої, І.В.Прищепової, Н.В.Разживіної, Є.Ф.Соботович, В.В.Тарасун та ін. довели, що успішність формування письма у молодших школярів залежить не тільки від недорозвитку мовлення, а й від несформованості невербальних форм психічних процесів: зорово-просторових уявлень, слухо-моторних та оптико-моторних координацій, слухової уваги та пам'яті, загальної моторики, цілеспрямованої свідомої діяльності, самоконтролю за діями тощо. Рівень їх сформованості визначає готовність дітей до опанування грамоти.

У вивченні механізмів порушень письма в сучасній логопедії науковці спираються на комплексний підхід, який охоплює клінічний, психологічний, психолінгвістичний, психофізіологічний та методичний аспекти (Л.І.Бартенева, А.С.Винокур, О.М.Гопіченко, Е.А.Данілавічюте, О.М.Корньєв, Р.С.Левіна, І.М.Садовнікова, Є.Ф.Соботович, Л.Ф.Спірова, В.В.Тарасун, Н.В.Чередніченко, А.В.Ястребова та ін.) Отже, підхід до подолання дисграфії повинен відбуватися комплексно і в першу чергу за участю таких спеціалістів, як логопед і психолог. На практиці в подоланні порушень письма у школярів загальноосвітніх шкіл беруть участь в основному логопеди цих закладів. А шкільні психологи, зазвичай, не повною мірою обізнані з причинами неуспішності учнів з письма та читання та змістом та напрямками психологічного втручання при таких порушеннях.

Проблеми організації та змісту логопедичної допомоги у загальноосвітній школі знаходили своє розв'язання у працях Л.Н.Єфіменкової, Р.І.Лаласвої, О.В.Мазанової, А.Я.Малярчук, Г.Г.Мисаренко, І.В.Прищепової, І.Н. Садовнікової, Н.В.Чередніченко та ін.

Особливості психічного розвитку дітей з порушеннями мовлення вивчали такі вчені, як О.М.Гриньова, С.Ю.Конопляста, І.В.Мартиненко, Н.В.Разживіна, Т.М.Сак, В.В.Тарасун, О.М.Усанова та інші.

Вивченню спільної роботи логопеда і психолога у школі та дитячому будинку для дітей із затримкою психічного розвитку та загальним недорозвиненням мовлення присвячені праці Л.Н.Вершиніної, А.Д.Вільшанської, К.А. Іпкаєвої, Т.В. Калабух, К.В.Клейменової та інших.

Питань організації та змісту комплексного супроводу дітей в дошкільних установах торкалися у своїх наукових роботах Ю.С.Галлямова, О.А.Степанова, Л.М.Шипіцина та інші.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження показав, що аспекти взаємодії психолога і логопеда у загальноосвітній школі з подолання дисграфії є недостатньо висвітленими, публікацій вкрай мало. З огляду на вищезазначене, наше дослідження ми присвятили проблемі змісту спільної діяльності логопеда і психолога при подоланні вад письма в учнів загальноосвітньої школи.

Вивчивши стан надання психолого-логопедичної допомоги дітям з дисграфією у загальноосвітніх школах, можемо констатувати, що така допомога надається не в повному обсязі. При проведенні бесід та анкетування логопедів та психологів загальноосвітніх шкіл було виявлено, що на місцях відсутня постійна і систематична взаємодія та взаємодопомога у професійній діяльності психолога і логопеда. Психологи відчують певні труднощі у роботі з означеною категорією дітей, оскільки відмічають брак знань із спеціальної психології та методик психокорекційного впливу на дітей з вадами писемного мовлення. Деякі з них вважають проблему дисграфії тільки логопедичною.

Тому система подолання порушень письма потребує цільового орієнтуру, який знаходить своє відображення у змісті їх спільної діяльності. Зміст спільної роботи повинен повною мірою забезпечувати єдність діагностичних і корекційних підходів до формування навичок письма і психокорекційних методик з формування психологічних передумов операцій письма.

Основною умовою впровадження спільної діяльності логопеда і психолога повинно стати створення такого навчального середовища, яке б максимально розкривало потенційні мовленнєві, когнітивні та особистісні можливості учнів, сприяло попередженню труднощів в оволодінні письмом, а при необхідності – їх своєчасному усуненню.

Зміст спільної діяльності двох спеціалістів має складатися з трьох блоків взаємопов'язаних завдань: діагностичний – вивчення причин порушень письма у дітей, динамічне спостереження та психолого-педагогічний контроль за станом писемного мовлення та формуванням передумов письма у дітей, особливо першокласників; консультативно-профілактичний - це психолого-педагогічна допомога учням, консультації вчителів та батьків дітей. Третій блок завдань – корекційно-розвивальний, який полягає у повному або частковому усуненні недоліків письма дитини, психолого-педагогічна корекція пізнавальної та особистісної сфер школярів.

Діагностичні, консультативно-профілактичні та корекційно-розвивальні блоки завдань повинні інтегрувати в собі форми та засоби психокорекційної роботи з формування передумов письма та логопедичний вплив. Практично така спрямованість втілюється двома способами. Перший спосіб – спеціальні завдання включаються в загальноосвітню програму навчання. Другий спосіб – сукупність загально розвиваючої та корекційної роботи реалізується на рівні організації педагогічного процесу.

Безсумнівно, перевага надається першому способу, оскільки він надає найбільші можливості для організації педагогічно доцільної діяльності дітей, для створення збагаченого загального та мовленнєвого

середовища в загальноосвітній школі та сім'ї, яка розглядається як активний суб'єкт та повноцінний партнер логопедів, психологів та вчителів у роботі з учнями. Однак обидва способи можуть бути застосовані одночасно, тому що межа між ними досить умовна, а логіка їх розгортання схожа, оскільки передбачає першочергове вирішення діагностичних завдань. Лише на ґрунтовній діагностичній основі, яка забезпечує визначення психологічного стану дитини та чітку постановку логопедичного діагнозу, можливе оптимальне проектування як профілактичної, так і корекційно-розвивальної роботи. Діагностичний блок є первинним стосовно профілактичного та корекційно-розвивального блоків спільної діяльності логопеда та психолога.

Діагностичний блок – це спеціальна робота логопеда та психолога з виявлення особливостей та труднощів розвитку писемного мовлення дитини, на яких у подальшій діяльності базується система корекційної роботи. Спільна робота логопеда і психолога полягає у диференційованому встановленні причин, механізмів порушень, симптоматики, структури та психологічних особливостей дітей з вадами писемного мовлення.

Діагностичний блок передбачає: вивчення рівня та динаміки розвитку усного та писемного мовлення; кваліфікацію мовленнєвих недоліків, встановлення їх можливих причин; формування групових та індивідуальних програм роботи з дітьми профілактичного та корекційно-розвивального спрямування.

Вищезначена робота вимагає володіння певними діагностичними знаннями та вміннями, а її ефективність буде забезпечена при дотриманні певних умов:

1. Систематичність вивчення стану писемного мовлення учнів. Бажано проводити таку роботу два рази на рік: восени – для виявлення рівня писемного мовлення дітей та правильного планування роботи на наступний навчальний рік – та весною – для підведення підсумків. У такий спосіб встановлюється ефективність особистої педагогічної роботи.

2. Чітка вікова адресація та комплексний характер діагностичних процедур. Поряд з вадами писемного мовлення в учнів молодших класів може відмічатися й недорозвинення як відносно елементарних, так і складних психофізіологічних процесів, пов'язаних з організацією та розвитком мовленнєвої системи. Тому в процесі обстеження логопед та психолог повинні враховувати тісний зв'язок мовленнєвого та розумового, мовленнєвого та емоційно-особистісного, мовленнєвого та фізичного розвитку дитини.

3. Результативне вивчення мовленнєвого розвитку учнів молодших класів забезпечується різноманітністю методів та джерел збору інформації: спостереження за дитиною в процесі різних видів діяльності та при виконанні спеціальних діагностичних завдань; вивчення історії загального раннього, мовленнєвого розвитку дитини та умов сімейного виховання; бесіди з батьками; залучення до обстеження дитини лікарів – невролога, психоневролога та інших спеціалістів.

Так, в процесі обстеження логопед та психолог отримують відомості про стан всіх компонентів мовної системи школяра, про причини труднощів засвоєння письма. З бесід з батьками, медичної картки можна отримати інформацію про наявність або відсутність в анамнезі факторів, які впливають на розвиток біологічної та соціальної складових мовлення.

Здобуті результати сприяють створенню більш об'єктивної картини розвитку писемного мовлення учнів та допомагають зробити певні висновки про причини, які перешкоджають або змінюють нормальний хід засвоєння писемного мовлення.

4. Оптимізація процедури вивчення писемного мовлення учнів та фіксація результатів.

По завершенню логопедичного обстеження дітей вчитель-логопед передає педагогу-психологу для подальшої спільної корекційної діяльності з класом в цілому і детально по кожному учню відомості про наявні: порушення загальної, дрібної, артикуляційної моторики; недоліки фонетико-фонематичного сприймання; порушення звуковимови; обмеження обсягу активного і пасивного словника; прогалини у формуванні лексико-граматичної будови мовлення; навички сформованості зв'язного мовлення; види порушень писемного мовлення.

Педагог-психолог передає вчителю-логопеду наступні результати досліджень про індивідуальні особливості дітей: мотивація діяльності та самооцінка; працездатність; обсяг уваги, її стійкість і здатність до розподілу; обсяг слухової і зорової пам'яті, міцність запам'ятовування, якість опосередкованого запам'ятовування; цілісність і вибірковість зорового і слухового сприймання; сформованість понятійного мислення, розумових операцій, навичок самоконтролю, програмування діяльності тощо.

Після спільного аналізу отриманих результатів заповнюються індивідуальні картки вихованців і подаються психологічні та логопедичні висновки.

Психолог і логопед працюють кожний у сфері своєї компетенції, але узагальнення результатів дає той обсяг відомостей, який дозволяє оцінити відхилення у розвитку дитини, вибудувати ієрархію виявлених порушень у когнітивній, мовленнєвій, особистісній сфері, зробити загальний висновок і визначити напрями, шляхи та методи психолого-логопедичної допомоги.

При виконанні спеціальних діагностичних завдань бажано, щоб кінцева оцінка результатів розвитку мовлення дітей була представлена не тільки в якісних, але й в кількісних характеристиках. Це допоможе

оптимізувати процес фіксації матеріалів вивчення писемного мовлення школярів та представити їх в узагальненому вигляді, зручному для аналізу та подальшого використання.

Правильне вирішення завдань діагностичного блоку визначає успішність його наступних кроків. Це допоможе, з одного боку, відібрати основні організаційні форми, методи та зміст профілактичного та корекційно-розвивального впливів по відношенню до всіх та до кожного з учнів; з другого боку, закладається фундамент для встановлення ефективного контролю за їх результатами.

Профілактично-консультативний блок передбачає допомогу та методичне сприяння школярам в повноцінному розвитку мовлення та решти психічних процесів, роботу із батьками дітей із дисграфією, а також підвищення професійної майстерності вчителів початкової школи щодо організації корекційно-розвиваючого процесу.

Зміст цього блоку реалізується за допомогою індивідуальних та групових консультацій батьків і педагогів, виступів на засіданнях методичних об'єднаннях вчителів, вихователів, логопедів, психологів, психолого-медико-педагогічної консультації; оформлення пам'яток і рекомендацій; організації круглих столів, ділових ігор, присвячених питанням соціалізації молодших школярів.

Профілактична робота передбачає також попередження за допомогою психолого-педагогічних засобів недоліків писемного мовлення в учнів та проведення психогігієнічних заходів. Це охорона нервово-психічного та фізичного здоров'я учнів, забезпечення спокійної, доброзичливої атмосфери життєдіяльності дитини, психологічної комфортності, попередження стресів у дитини тощо.

Отже, творчий підхід до рішення програмових завдань з розвитку писемного мовлення учнів з урахуванням віку, соціально-емоційних та пізнавальних потреб та можливостей розвитку дітей, налагодження спільної роботи із батьками та вчителями учнів з дисграфією виступають умовами реалізації спільної діяльності вчителя-логопеда та психолога у межах профілактично-консультативного блоку.

Корекційно-розвивальний блок - це психолого-логопедична робота з подолання вад писемного мовлення та причин, які до них призвели.

Зміст блоку реалізується через такі напрями роботи:

1. Корекція порушень пізнавальних процесів: формування навичок програмування, реалізації і контролю діяльності; розвиток зорової і слухової уваги та пам'яті; формування зорово-просторового, слухового і фонематичного сприймання; формування і розвиток операцій мислення (сукцесивний та симультанний аналіз та синтез, порівняння, узагальнення і класифікація).

2. Корекція порушень у розвитку усного і писемного мовлення: подолання вад вимови; уточнення і збагачення лексичного запасу; розвиток морфологічних і синтаксичних узагальнень; подолання специфічних помилок на письмі; вміння працювати за словесною і письмовою інструкцією, за алгоритмом.

Треба зауважити, що з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення III-IV рівня слід здійснювати вплив на всі компоненти мовної системи, а з учнями з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення проводиться робота над звуковою стороною мовлення, фонематичним сприйманням, уявленнями, аналізом та синтезом.

3. Корекція порушень у розвитку емоційно-особистісної сфери передбачає формування вольової регуляції діяльності, навчання способам зняття напруги, формування адекватної самооцінки тощо.

Реалізація спільної діяльності психолога та логопеда молодших школярів із дисграфією у загальноосвітній школі дозволяє: розробити блок діагностичних методик; виявити найбільш ефективні форми і методи психолого-логопедичного взаємодії; впровадити комплекс інтегрованих корекційно-розвиваючих методик в роботі з дітьми; відслідковувати динаміку розвитку мовленнєвих, інтелектуальних й особистісних особливостей молодших школярів; надавати консультативно-просвітницьку допомогу педагогам в організації корекційно-розвиваючої роботи з дітьми з порушеннями письма.

Для вироблення єдиного підходу з подолання дисграфії в учнів молодших класів логопед взаємодіє з психологом, педагогічним колективом всього навчального закладу, батьками учнів, веде необхідну документацію, тобто здійснює цілий комплекс заходів щодо ефективного психолого-педагогічного супроводу дітей з метою подолання вад писемного мовлення.

У центрі уваги спеціалістів постає дитина, а навколо неї ті, хто забезпечує сприятливі умови її соціалізації. В сім'ї – батьки, які реалізують її особливі освітні потреби; у школі – педагоги, які створюють умови для адекватного засвоєння програмового матеріалу, а психологи і логопеди корегують окремі складові її мовленнєвого і психічного розвитку. Практика професійної діяльності всіх фахівців у рамках супроводу визначається не правилом звичайного складання дій спеціалістів, вона підпорядковується певній схемі та послідовності, що дозволяє ефективно втілювати принципи розвивально-корекційної роботи, а також узгоджувати індивідуальні дії різних педагогів стосовно особистості школяра.

Отже, діти з вадами писемного мовлення потребують комплексного корекційно-розвивального втручання,

яке передбачає тісну взаємодію логопеда і психолога у загальноосвітній школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вершинина Л.Н. Совместная работа психолога и логопеда в начальной школе. / Вершинина Л.Н., Ипкаева Е.А. // Начальная школа. – 2007. – №11. – С. 68-74.
2. Вильшанская А.Д. Взаимодействие специалистов школьного психолого-медико-педагогического консилиума в системе коррекционно-развивающего обучения. // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2006. – № 5. – С.66-75, № 6. – С. 66-70.
3. Коррекционно-развивающая работа с младшими школьниками в специальных (коррекционных) классах: учебно-методическое пособие (электронное приложение) / сост.: Т.В. Калабух, Е.В. Клейменова. - Новокузнецк: МОУ ДПО НПК, 2008.
4. Разживина Н.В. Психокоррекционная работа с младшими школьниками с дисграфией в процессе логопедической работы. / Н.В. Разживина // Психопрофилактика, психогигиена и психотерапия в становлении психологической службы России: Матер. Всерос. науч.-практ. конф. – Воронеж, 2003. – Ч. II. – С. 128-131.

УДК 616. 831-005.7

МЕДИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВІЯВЛЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ШКІЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

**Пічугіна Т. В.
Будзько О. А.**

Необхідність створення системи профілактики шкільної дезадаптації в структурі інклюзивного навчання, це інноваційний шлях, який міняє як філософію освіти, так і менталітет вчителя. В роботі проведено аналіз існуючих підходів до виявлення та корекції неспроможності опанування шкільними навичками учнями початкової школи. Запропонована концепція дворівневої системи з профілактики шкільної дезадаптації (первинна і вторинна профілактика), яка ґрунтується на комплексному медико-психолого-педагогічному підході.

Необходимость создания системы профилактики школьной дезадаптации в структуре инклюзивного обучения, это инновационный путь, который меняет как философию образования, так и менталитет учителя. В работе проведен анализ существующих подходов к выявлению и коррекции несостоятельности овладения школьными навыками учениками начальной школы. Предложена концепция двухуровневой системы из профилактики школьной дезадаптации (первичная и вторичная профилактика), которая основывается на комплексном медико-психолого-педагогическом подходе.

Making of system of preventive measures of a learning disability in structure of inclusion tutoring, is innovation a path, which one changes both philosophy of tutoring, and mentality of the teacher. In operation the analysis of present methods of diagnostics and correction of impossibility of mastering by school skills by the schoolboys of initial schools is conducted. The concept of two-level system of preventive measures of a learning disability (primary and secondary preventive measures) is offered, which one is grounded on complex medico-psychologo-pedagogical approach.

Ключові слова: інклюзивне навчання, шкільна дезадаптація, мінімальна мозкова дисфункція.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, школьная дезадаптация, минимальная мозговая дисфункция.

Key words: inclusive teaching, school desadaptation, minimum cerebral disfunction.

Порушення пристосування до умов зовнішнього середовища існування позначається поняттям дезадаптації. Терміном "шкільна дезадаптація" в психології називають будь-які ускладнення, що виникають в учнів під час навчання. Вона характеризується ослабленням механізмів пристосування, що призводить до невідповідності індивідуальності дитини уніфікованим вимогам, які виставляються соціальними інститутами навчання і соціалізації [1, с.17].

Згідно аналізу англо-американської та російської наукової літератури, подібні стани зустрічаються у 10-20% дітей шкільного віку. За даними „Щорічного вісника охорони здоров'я матері і дитини" на початок 2008 року в Україні нараховувалось 141107 дітей та підлітків до 16 років з особливими потребами. Це становить 128,3 на кожних 10 тисяч осіб цієї вікової категорії.

Причини шкільної дезадаптації можуть бути зумовлені різноманітними факторами: соматичне ослаблення дитини; упущення в підготовці дитини до школи, соціально-педагогічна занедбаність; тривала та масивна психічна депривація; порушення формування окремих шкільних навичок: дислексія, дисграфія, дискалькулія; рухові порушення; емоційні розлади [2, с. 27].

Традиційно вважається, що проблема шкільної дезадаптації, специфічних розладів шкільних навичок –